

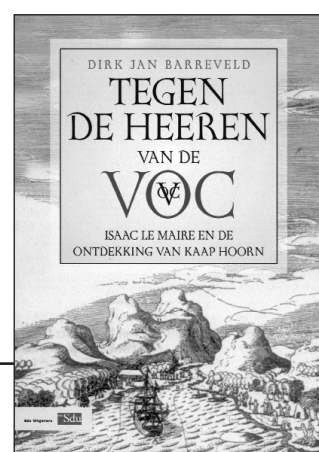
VOC-jubileum: veel nieuwe werken, weinig nieuwe inzichten

Het kan bijna niemand ontgaan zijn: dit jaar is het vierhonderd jaar geleden dat de Verenigde Oost-Indische Compagnie werd opgericht. Dat feit is reden voor tal van websites, tentoonstellingen, documentaires en vooral de publicatie van veel nieuwe boeken. Door de grote belangstelling voor de Nederlandse koloniale geschiedenis is soms echter het overzicht verdwenen. Er verschijnen veel publicaties waarvan niet altijd duidelijk is wat aan historische kennis of inzichten wordt bijgedragen. Dit lijkt genoeg aanleiding om enkele opmerkingen te maken over een drietal recent verschenen boeken die alle over de VOC gaan, maar elk met een totaal andere opzet en invalshoek.

– door Gijs Rommelse –

Van de hand van D. Barreveld is het boek *Tegen de heeren van de VOC. Isaac le Maire en de ontdekking van Kaap Hoorn* verschenen. Hierin wordt het conflict tussen de compagnie en de koopman Isaac Le Maire behandeld. Le Maire, één van de eerste kooplieden die zich waagden aan de nieuwe, veelbelovende handel op Azië, werd direct in 1602 grootaandeelhouder in de opgerichte VOC. Hij kwam echter al snel in conflict met de compagnie nadat bleek dat hij fraude had gepleegd. Hij werd gedwongen een forse boete te betalen en de compagnie te verlaten. Hij liet het er niet bij zitten en probeerde op verschillende manieren de nieuwe compagnie te schaden en het octrooi te ontduiken. Zo probeerde hij tevergeefs in Frankrijk een concurrerende organisatie van de grond te krijgen.

Le Maire had echter nog meer pijlen op zijn boog. In het octrooi van 1602 werd het territorium van de VOC slechts vaag afgebakend. Het was de vraag of het mogelijk zou zijn mazen in het octrooi te vinden. Hij stuurde daarom zijn zoon Jacob in 1615 met twee schepen op weg om een alternatieve route ten zuiden van het Amerikaanse continent te vinden. Hier ging een grondige voorbereiding aan vooraf. Le Maire en zijn zoon hadden de hand weten te leggen op bijna alle toen bekende reisverslagen en kaarten. Het lukte Jacob inderdaad om een nieuwe zeeweg te vinden, die nog steeds bekend staat als Straat Le Maire (ten zuiden van Straat Magelhaen). Eenmaal in Azië aangeko-

D.J. Barreveld, *Tegen de Heeren van de VOC. Isaac Le Maire en de ontdekking van de VOC*

(Den Haag: Sdu, 2002)
256 blz., € 22,-

men werd het schip *Eendracht* gearresteerd en in beslag genomen op bevel van Jan Pieterszoon Coen. Jacob overleed op een VOC-schip op weg naar huis. Toen in de Republiek eenmaal duidelijk werd dat Jacob erin geslaagd was een nieuwe route te vinden, barstte het conflict opnieuw los. Isaac Le Maire claimde toegang tot de Aziatische markten. Na een slepende rechtszaak werd in 1622 uitspraak gedaan in het voordeel van de VOC. De pogingen van Le Maire faalden alle en verbitterd stierf hij in 1624.

Het belang van *Tegen de heeren van de VOC* ligt vooral in de uitstekende analyse van de vroegmoderne ontdekkingsreizen en de manier waarop deze zeevaarders informatie uitwisselden en van elkaar overnamen. Zo wordt duidelijk hoe Isaac en Jacob hun huiswerk deden door reisverslagen van bijvoorbeeld Sir Francis Drake en Olivier van Noort te bestuderen. Verder is het reisverslag Le Maire zeer goed van commentaar voorzien. Toch blijven enkele vragen onbeantwoord. Zo wordt bijvoorbeeld niet geheel duidelijk waarom Le Maire gedwongen werd de VOC te verlaten, hoewel hij toch grootaandeelhouder was. Zaten hier wellicht concurrenten achter? Het is jammer dat niet duidelijk gemaakt kon worden welke rol hij speelde in de organisatie van de onderneming. Verder wordt gesuggereerd dat Le Maire eigenlijk een voorstander van vrijhandel was, hoewel hij vóór 1602 zelf het octrooi op de Aziatische handel had geclaimd.

Oorlogsmisdaden

Van een totaal andere aard is het werk *Zwartboek van Nederland overzee*, van Ewald Vanvugt. Hierin behandelt de auteur de 'traditie van oorlogsmisdaden' die bestond in de Nederlandse koloniale geschiedenis van 1596 tot 1949. De auteur schenkt aandacht aan alle gebieden waar Nederlanders actief waren. De auteur houdt een chronologische lijn aan en probeert per periode en per gebied de situatie te schetsen en te analyseren. Zo wordt de geschiedenis van de VOC in Azië behandeld, maar wordt ook meer licht geworpen op de activiteiten

van de West Indische Compagnie in Afrika en Amerika. De auteur trekt de lijn door tot 1949, het jaar waarin de Republiek Indonesië onafhankelijk werd. Vanvugt is gedegen in zijn beschrijving van de stichting, expansie en structuur van de vroege VOC. Hierbij worden uiteraard alle bloedige evenementen uit deze periode aangehaald. Zo wordt bijvoorbeeld uitgebreid stilgestaan bij de 'Ambonese moorden'. Jan Pieterszoon Coen wordt bij uitstek de kwade genius achter deze acties genoemd. De feiten die hier genoemd worden, zijn allemaal allang bekend en dienen vooral als grond voor een aanval op het dominante geschiedbeeld. Vanvugt werpt hier de handschoen dan ook naar andere historici door te beweren dat de persoon van Coen nog steeds wordt stilgezwegen en verhuld. Het verbod van het toneelstuk van Slauerhoff over diens persoon wordt hier ter illustratie aangehaald.

Deze stellingname is verpakt in een bredere these. Vanvugt is van mening dat de 'cultuur-toeristische' visie op de geschiedenis van de VOC nog steeds overheerst. De studies over de lotgevallen van de compagnie in deze periode worden nog steeds gekenmerkt door een hoog 'kinderboek-gehalte'. Een interessant argument dat hij hierbij aanvoert, is dat de acties van de VOC niet kunnen worden verklaard vanuit de 'tijdgeest'. Wel degelijk werden contemporaine grenzen overschreden. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de protesten van Laurens Reael tegen de agressieve politiek van de VOC. Maar indien tegen de tijdgeest in gehandeld werd, hoe kon er dan sprake zijn van een traditie van gewelddadigheid? Dit impliceert namelijk dat op structurele basis en op langere termijn geweld gebruikt werd. Dan is de tijdgeest er één van geweld en handelde men daar niet tegenin, zoals Vanvugt beweert.

Internationale drugskartels

Na de overname van de VOC door de staat bleven uitbuiting en misstanden bestaan in de koloniën. Uiteraard wordt het Cultuurstelsel behandeld, maar ook bijvoorbeeld de acties tegen Atjeh. Opnieuw is Vanvugt van mening dat in

de literatuur deze zaken niet correct geïnterpreteerd worden. Zo kiest hij ervoor de Politionele Acties in Indonesië van 1947 tot 1949 te omschrijven als 'oorlogsmisdaden'. Hij meent dan ook dat er nog steeds een groot taboe bestaat op het typeren van deze periode als zodanig. Dit komt mede door pressie van Indië-veteranen.

In zijn analyse van de VOC werkt Vanvugt met veel detail en goede argumenten. Toch heeft zijn stellingname af en toe geleid tot nogal ongenueanceerde oordelen. Zo beweert hij dat 'Europese compagnieën zoals de VOC en de EIC [Engelse East India Company] de eerste internationale drugskartels' waren 'die met opium in Azië massamarkten van verslaafden hebben geschapen.'

Door de stellingname dreigt het betoog hier en daar te verzanden in een overloze opsomming van gruwelijke anekdotes. Soms geeft dit ook een ronduit ongestructureerde indruk. Dit komt doordat niet alleen de koloniale geschiedenis in Azië, maar ook in Afrika en Amerika behandeld wordt. Ook de grote periode waarover dit boek handelt, draagt hieraan bij. Toch onderscheidt Vanvugt heel duidelijk bredere verbanden door de eeuwen heen. Met dit boek heeft hij duidelijk stelling betrokken in het historisch en maatschappelijk debat. Het *Zwartboek van Nederland overzee* is zeker een interessante publicatie, hoewel de politieke stellingname van meer waarde is dan de historische verhandeling. De publicatie van dit boek past uitstekend in het huidige maatschappelijk debat over het koloniale verleden.

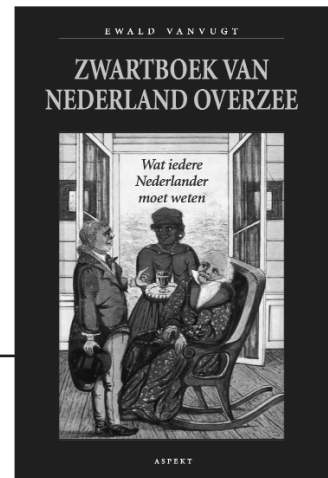
VOC en moderne wetenschap

Een veel positievere kant van het koloniaal verleden komt ter sprake in de bundel *Kennis en Compagnie: de Verenigde Oost-Indische Compagnie en de moderne wetenschap*. In dit fraai geïllustreerde boek zijn twaalf artikelen opgenomen waarin getracht wordt de link te leggen tussen de VOC en de moderne wetenschappen. De bundel omvat de voordrachten die eerder gehouden zijn in een lezingencyclus aan de Universiteit Leiden. De redac-

teuren L. Blussé en I. Ooms hebben de bijdragen gegroepeerd in vijf categorieën: exacte wetenschappen, maatschappijwetenschappen, geesteswetenschappen, natuurwetenschappen en vrije kunsten. Het boek is dus breed van opzet. Dat is ook het gevaar van dit soort bundels. Door de verscheidenheid aan invalshoeken en onderwerpen kan de samenhang tussen de verschillende bijdragen verloren raken. Daarnaast is het de vraag of wel het hele gebied bestreken wordt. Ook staat natuurlijk niet automatisch vast dat alle sprekers zich aan de gestelde opdracht houden. In zijn lezing, getiteld 'Reizen door het Heelal', gaat Vincent Icke in op de invloed die vroeg moderne scheepvaart gehad heeft op de moderne astronomie. De auteur claimt dat de ontdekking van de uitdijning van het Heelal het gevolg was van zeventiende-eeuws onderzoek ten behoeve van de scheepvaart. Helaas gaat de auteur zoeker in op zijn eigen vakgebied dat de compagnie vrijwel vergeten wordt. Het kan echter ook anders. De juristen Bas Steins en Tjalling Wiersma voorzien in een uitstekende bijdrage een oude bewering van argumenten. Aangetoond wordt dat de bedrijfsrechtelijke structuur van de VOC de blauwdruk leverde voor de moderne BV en NV. Een systematische analyse wordt gemaakt van zowel de VOC als de moderne bedrijfsvorm. De auteurs weten een goed evenwicht te vinden tussen enerzijds de VOC en anderzijds de moderne wetenschap. Daardoor weten zij een goede kruisbestuiving tot stand te brengen tussen geschiedschrijving en hun eigen specialisme. In het stuk 'Christendom en Compagnie' zet Gerrit Schutte uiteen hoe de VOC omging met de opdracht het calvinisme te beschermen en uit te dragen. Hij concludeert dat de compagnie het calvinisme zowel bij het eigen personeel als bij de Aziaten bevorderde, maar ook dat tegelijkertijd een soort multiculturele tolerantie bestond voor niet-christenen. Het artikel is zeker overtuigend en goed geschreven, maar het verband met de moderne wetenschap, anders dan de geschiedschrij-

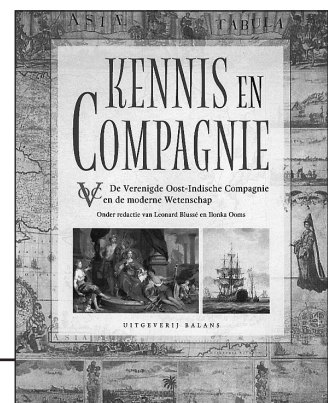
ving, is helaas niet duidelijk. Wellicht is dit te verklaren omdat, zoals de auteur zelf bekend, zijn bijdrage grotendeels gebaseerd is op eerdere (strikt historische) publicaties. Willem Backhuys schetst in zijn voordracht de betekenis van het werk van Georg Everhardt Rumph voor het huidige marien-biologisch onderzoek. De auteur slaagt er in om aannemelijk te maken dat het werk van deze achttiende-eeuwse VOC-ambtenaar nu nog steeds onmisbaar is. Het verband tussen het verleden van de VOC en de moderne wetenschap wordt hier uitstekend gedemonstreerd. Met twaalf totaal verschillende artikelen zijn de redacteurs er in geslaagd aan te tonen hoezeer de VOC de moderne wetenschap gestimuleerd heeft. Daarbij moet echter wel de kanttekening geplaatst worden dat niet in ieder artikel het gezochte verband even duidelijk naar voren komt. Ook wordt niet in iedere bijdrage het ideale evenwicht tussen de geschiedschrijving en het vakgebied van de auteur bereikt. Verder komt ook de rubricering van de voordrachten enigszins geforceerd over. Toch blijft na lezing een coherent beeld hangen van de importantie van de VOC voor de wetenschap. Ook komen in verschillende artikelen interessante nieuwe inzichten naar voren.

Dit jaar zijn tientallen boeken en artikelen over de VOC verschenen. Helaas kan van veel van deze publicaties gesteld worden dat weinig nieuwe inzichten worden toegevoegd. Toch heeft de historiografische opleving enkele vernieuwende werken opgeleverd. Het wetenschappelijk onderzoek naar de VOC is met boeken uit deze categorie zeker blijvend verrijkt. Hopelijk is de publieke belangstelling voor het koloniaal verleden ook van blijvende aard.

**E. Vanvugt,
*Zwartboek van Nederland Overzee***

(Soesterberg: Aspekt, 2002)
250 blz., € 26,98

L. Blusse, *Kennis en Compagnie. De Verenigde Oost-Indische Compagnie en de moderne wetenschap*

(Amsterdam: Balans, 2002)
191 blz., € 22,50